

УДК 316.613.5-053.2/.6:316.485.26(477.52(.6)

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-1(324)-1-14-23

Караман Олена Леонідівна,

доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

karaman.olena.lnu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8541-9972>

Юрків Ярослава Ігорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

yurkiv.yara@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9890-7855>

**СОЦІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТЕЙ І МОЛОДІ-ЖЕРТВ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ**

Гібридна війна на сході України стала справжнім випробуванням та психотравмуючим фактором для багатьох людей й особливо дітей і молоді, що перебували й досі перебувають у зоні конфлікту. І на тимчасово окупованій території, і на підконтрольній Україні території грубо порушуються права людей-жертв війни, закріплених у міжнародних та вітчизняних правових актах. Кожна сім'я, кожна дитина і молода людина, що мають статус внутрішньо переміщеної особи або особи з тимчасово окупованої території, потребує комплексного соціального, правового, психологічного, педагогічного захисту як з боку держави, так і недержавних структур – міжнародних, благодійних, волонтерських та інших організацій, спрямованих на успішну соціальну інтеграцію та подальшу соціалізацію особистості в нових умовах. Особливу роль у створенні умов для успішної соціалізації дітей і молоді відіграють заклади освіти – дошкільні, загальні середні, вищі, що часто стають центром і осередком соціальної, психологічної та педагогічної роботи з новими категоріями суспільства, спричинених війною. Зміст і технології цих напрямів роботи залежить від індивідуальних соціальних, психологічних і педагогічних особливостей дітей і молоді, що стали жертвами гібридної війни на сході України.

Тому *метою* цієї статті стало розкриття соціальних проблем і характеристик дітей і молоді, що стали жертвами гібридної війни на сході України, зокрема тих, хто має статус внутрішньо переміщених осіб та (або) осіб з тимчасово окупованої території.

Соціальний статус та соціальну політику держави щодо внутрішньо переміщених осіб із зони збройного конфлікту регулює Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2015 р.), згідно якого **внутрішньо переміщеною особою** є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (Закон «Про забезпечення прав»).

Станом на 2 січня 2019 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 млн. 512 тис. 435 внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій Донецької й Луганської областей та АР Крим (Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні дещо зменшилася).

Справжня кількість внутрішньо переміщених осіб більша – понад 2 млн., адже не всі особи зареєструвалися в нових місцях проживання. Особливі труднощі виникають при реєстрації дітей. За офіційною статистикою, внутрішньо переміщених дітей понад 212 тис., тобто 14% від загальної кількості. Але якщо за демографічною статистикою України діти становлять п'яту частину населення, то серед переміщених осіб дітей має бути мінімум 20–25%. За оцінками експертів, переміщених дітей має бути близько 500 тисяч. Таким чином, близько 300 тисяч з них не зареєстровані (Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі сходу України, 2015; Від війни на Донбасі постраждали 580 тисяч дітей; Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні; Звіт за результатами громадського моніторингу доступу тимчасових переселенців до освіти).

У лютому 2016 року Законом України № 936-VIII введено поняття **«дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів»**, що визначається як дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні.

Усі діти, яких так чи інакше зачепив збройний конфлікт на Донбасі, мають отримати статус жертв військових дій та збройного конфлікту. Таких дітей зараз в Україні близько 580 000, з них близько 22 000 дітей проживають на лінії зіткнення, понад 212 000 – зареєстровано як внутрішньо переміщені особи. За офіційними даними за час конфлікту 68 дітей загинули, 186 отримали поранення (Від війни на Донбасі постраждали 580 тисяч дітей; Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні; Звіт за результатами громадського моніторингу доступу тимчасових переселенців до освіти).

Таким чином, від початку війни та до сьогодні склалася ситуація, коли на тимчасово окупованій території, лінії розмежування та й на іншій території нашої країни, куди перемістилися сім'ї з дітьми, грубо порушуються права людини та дитини, закріплені в міжнародних і вітчизняних правових документах: Загальній декларації прав людини (1948), Декларації прав дитини (1959), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966), Конвенції ООН про права дитини (1989), Європейській Конвенції про захист прав людини й основних свобод (1950), Конституції України (1996), Законі України «Про охорону дитинства» (2001) та ін.

Власний досвід, аналіз правових, статистичних джерел та результатів моніторингових досліджень дозволив нам виділити **дві групи труднощів** внутрішньо переміщених осіб, у тому числі дітей і молоді, спричинених **соціальними проблемами** в нових умовах життєдіяльності.

1. Складний процес адаптації та інтеграції в новий соціум.

Соціальна адаптація – це процес активного пристосування індивіда до умов нового соціального середовища, що передбачає формування адекватної системи відносин з соціальними об'єктами, освоєння стабільних соціальних умов, форм соціальної взаємодії, прийняття норм і цінностей цього середовища. Це двосторонній, взаємозумовлений процес, що передбачає не лише пристосування індивіда до соціального середовища, а й пристосування соціального середовища до потреб особистості через їх задоволення. Відповідність між рівнем соціальних потреб та рівнем їх задоволення визначає рівень соціальної адаптації.

Для ВПО від ступеня успішності адаптації залежить рівень його **інтеграції** в нове соціальне середовище. Тобто, адаптація – це перший етап **інтеграції** ВПО в новий соціум, що означає прийняття індивіда іншими членами групи, встановлення між ними оптимальних соціальних зв'язків і подальше їх перетворення у єдину, цілісну систему (наприклад, громаду) на основі спільних цілей, інтересів (Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту, 2015).

Що ж відбувається з ВПО під час переміщення з окупованої території в іншу частину України? Складність процесу адаптації виникає відразу із зміною типу поселення: переміщення з невеликих міст та селищ до великих міст, з великих міст – до селищ та невеликих міст. Так, якщо при переміщенні міські сім'ї з дітьми та молодими людьми потрапили в сільські населенні пункти, то це ускладнює процеси адаптації сім'ї до нових умов проживання. Міським мешканцям у селі не вистачає мобільності, соціально-професійного спілкування; комерційних центрів дозвілля, вибору освітніх та дозвільних послуг для дітей і молоді. Соціальний контроль за сім'ями – сильніший в селах, де всі переважно знають один одного, і важко зберігати приватність. І навпаки, мешканці селищ опиняються непристосованими до життя у великих містах. Складнощі очікують на кожному кроці: уміння користуватися транспортом та метро, обслуговуватися в мегамаркетах, одягатися,

проводити дозвілля. У школах помітна різниця в рівні освіти та володіння інформаційними технологіями тощо.

Дуже часто ВПО відчують ізольованість та несприйняття з боку приймаючої громади. Це є перешкодою для побудови нових стосунків у закладах освіти, працевлаштування за місцем переселення тощо. Більшості з них важко чи неможливо влаштуватися на новому місці відповідно до звичних умов життя та соціального статусу. Часто їм доводиться змінювати життєві орієнтири та набувати нових як професійних, так і соціальних навичок. У такій ситуації у ВПО формується таке явище, як **криза довіри** на сприйняття нових умов проживання та спілкування, на здатність прийняти допомогу, особливо психологічну, соціальну тощо.

З іншого боку, складності виникають і у громад, що приймають внутрішньо переміщених осіб як нових членів, що призводить до виникнення певної соціальної напруги між місцевим населенням і внутрішньо переміщеними особами. Ця напруга живиться обмеженістю ресурсів приймаючих громад, які до того ж ще треба розділити з переміщеними особами. Громадам досить часто буває важко з повагою поставитись до минулого нових членів, їхніх політичних переконань, організації побуту, мови спілкування та ін. (Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі сходу України, 2015).

Так, М. Дем'яненко наводить звіт за результатами моніторингу соціальної згуртованості та конфліктної чутливості діяльності органів влади, які стосуються ВПО (Програма «Радник з питань ВПО» за підтримки Посольства Великої Британії). Під час дослідження було виявлено достатньо високий рівень нетерпимості громад до ВПО. Конфлікти на тлі нетерпимості переважно виявляються в сутичках і бійках між різними групами із залученням значної кількості осіб різного віку. Найбільшу ступінь нетерпимості було виявлено в Харківській області, найменшу – у Київській та Львівській областях. Дослідження продемонструвало також загострення конфліктів у багатьох сферах групової взаємодії ВПО, представників приймаючих громад та учасників ООС. Здебільшого це зумовлено відсутністю реального публічного діалогу навколо соціально важливих рішень. На сьогодні відсутня системна робота щодо підтримки ВПО місцевими органами влади, які не розробляють програми для інтеграції ВПО та не передбачають у місцевих бюджетах фінансування їх соціальних потреб. Отже, мають бути реалізовані кампанії в регіонах, які будуть спрямовані на виховання толерантності, забезпечення сприйняття різноманітності та протидію інформаційній агресії.

Таким чином, станом на початок 2019 року соціальна ситуація з ВПО в Україні залишається досить складною. І хоча мають місце окремі позитивні кроки з боку центральної влади та від реалізації окремих пілотних проектів на місцях, які певною мірою сприяють налагодженню ситуації з ВПО, проте необхідно забезпечити дотримання всіх прав і

свобод громадян, які стали заручниками обставин. Треба навчитися сприймати ВПО не як загрозу, а як перевагу, своєрідний національний ресурс. Серед них є досить багато інтелектуальних фахівців, успішних бізнесменів і підприємців. Вони роблять свій внесок у місцеву економіку, багато хто з них намагається «будувати мости» між Сходом та Заходом, а в перспективі вони зможуть відіграти визначальну роль для внутрішнього примирення в Україні (Дем'яненко, 2018).

Дуже складно процес адаптації та інтеграції в нове соціальне середовище відбувається у дітей. Якщо діти-ВПО дошкільного віку процес адаптації проходять більш-менш успішно, то для школярів він часто виявляється болісним, оскільки серед однолітків вони хочуть бути схожим на своїх однокласників (зовнішнім виглядом, манерами, і навіть думками), тому наявність подвійних особистісних стандартів вкрай негативно позначається на формуванні особистості, що перешкоджає успішній адаптації дітей в новому соціумі, веде до маргіналізації. У дітей формується відчуття власної малоцінності, з'являються спроби компенсувати свою особистісну неспроможність, а оскільки вибір адекватних засобів компенсації в цьому віці досить обмежений, то самоактуалізація нерідко реалізується через підвищену конфліктність і агресію. Дитині легше бути злою і агресивною, ніж бути не такою, як всі. У деяких випадках виникають суперечливі почуття (суперечливі зразки ідентифікації), які можуть призвести до нервово-психічних порушень. Інакше кажучи, вимоги нового оточення стають важким випробуванням для дітей (Методичні рекомендації щодо організації в закладі освіти психологічного та соціально-педагогічного супроводу дітей, які пережили втрату батьків внаслідок військових дій, 2014).

Дітям із сімей внутрішньо переміщених осіб важко адаптуватися у новому соціальному середовищі, зокрема в новій школі, тому вони намагаються усамітнитися, тривалий час не проявляють інтересу до спільної діяльності однолітків, колективних ігор, стараються уникати контактів з однокласниками та дорослими. З'являються погані оцінки, прогули, спізнення, безвідповідальне ставлення до виконання шкільних і домашніх обов'язків. Дитина замикається в собі або починає захоплюватися агресивною музикою, може з'явитися Інтернет-залежність, вона часто копіює реакції і моделі поведінки дорослих, дуже часто це буває асоціальна модель.

Дітям означеної категорії притаманний виснажений емоційний потенціал особистості, що може зробити дитину злочинцем або штовхнути її на самогубство, якщо їй не буде надана своєчасна кваліфікована допомога компетентних фахівців. У такій ситуації, перш за все, сім'я здатна надати дитині підтримку, вселити почуття захищеності та впевненості. Однак, сім'ї внутрішньо переміщених осіб не завжди можуть підтримати дітей належним чином, оскільки дорослі члени сімей самі схильні до затяжних стресів, що заважає їм виконувати батьківські обов'язки (Експрес оцінка психологічного становища дітей в Донецькій області).

2. Незадоволеність потреб людей.

Як було зазначено вище, рівень успішності соціальної адаптації та інтеграції особистості в новий соціум визначається відповідністю між наявністю соціальних потреб та рівнем їх задоволення.

У загальновизнаному значенні **потреба** – це стан живого організму, людської особистості, соціальної групи, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності. У зв'язку з низьким ступенем адаптації та інтеграції ВПО в нове соціальне середовище в багатьох випадках стає неможливим задоволення основних потреб особистості: від базових, біологічних, до соціальних – потреб вищого порядку. Якщо потреби ВПО розглядати через призму ієрархії людських потреб, розробленої американським психологом А. Маслоу, то отримаємо їх незадоволеність на всіх рівнях: **фізіологічному** (забезпечення харчуванням, здоровий сон, відпочинок тощо), **рівні безпеки** (забезпечення безпечними й комфортними умовами проживання, медичним обслуговуванням, постійною роботою, роботою за спеціальністю, стабільним заробітком, цілісністю сім'ї тощо); **рівні соціальної причетності** (до громади, референтної групи, професійного колективу тощо); **рівні поваги** (відчуття самоповаги, поваги з боку сім'ї, членів громади, професійного колективу тощо); **рівні самоактуалізації і самореалізації** (реалізація внутрішнього потенціалу, досягнення успіху в улюбленій справі тощо). Більшість внутрішньо переміщених осіб щодня зіштовхуються з побутовими та соціальними труднощами. Перед ними виникає низка життєвих проблем, а саме: забезпечення їжею і житлом; відновлення документів; виплата пенсій і державних соціальних допомог; доступ до соціальних та медичних послуг, особливо для тих, хто потребує спеціалізованої медичної допомоги, лікування, реабілітації; професійне перенавчання і працевлаштування; влаштування дітей до навчальних закладів; продовження (поновлення) навчання тощо. Слід враховувати, що серед внутрішньо переміщених осіб певну кількість становлять соціально уразливі категорії населення (люди з особливими потребами, похилого віку, одинокі батьки, малозабезпечені тощо), і обставини переселення посилюють фактори ризику для них. Як результат – незадоволеність життєвих потреб людей, починаючи з базових, фізіологічних, і закінчуючи потребами найвищого рівня – в самоактуалізації та самореалізації як особистості та професіонала. Звідси – психологічні проблеми та психічні розлади у членів сімей ВПО, що прямо відбиваються на дітях і молодих людях.

Таким чином, виконуючи мету статті щодо розкриття соціальних проблем і характеристик дітей і молоді, що стали жертвами гібридної війни на сході України, зокрема тих, хто має статус внутрішньо переміщених осіб та (або) осіб з тимчасово окупованої території, нами було встановлено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який

самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Аналіз правової та статистичної літератури та результати моніторингових досліджень дозволили нам виділити дві групи труднощів внутрішньо переміщених осіб, у тому числі дітей і молоді, спричинених соціальними проблемами в нових умовах життєдіяльності: 1) складний процес адаптації та інтеграції в новий соціум, що спричиняє такі явища, як підвищена конфліктність у соціальному середовищі, агресивна поведінка, криза довіри, нервово-психічні порушення тощо; 2) незадоволеність потреб на всіх рівнях (фізіологічному, безпеки, соціальної причетності, поваги, самоактуалізації і самореалізації), що також призводить до психологічних проблем та психічних розладів у членів сімей ВПО та їх дітей.

Для подолання соціальних проблем дітей і молоді з числа ВПО потрібна виважена державна політика щодо задоволення всіх їхніх потреб, безконфліктної інтеграції в новий соціум, розвитку внутрішніх потенціалів, успішної соціалізації та самореалізації. Перед нами ж стоїть завдання розробки програм, технологій, спрямованих на мінімізацію соціально-психологічного-педагогічних проблем дітей і молоді-жертв гібридної війни на Донбасі та створення умов для їх успішної соціалізації.

Список використаної літератури

1. Від війни на Донбасі постраждали 580 тисяч дітей URL: <https://www.prostir.ua/?news=vid-vijny-na-donbasi-postrazhdaly-580-tysyach-ditej>. (дата звернення 10.02.2019). **2. Забезпечення** прав внутрішньо переміщених осіб в Україні: звіт URL: <http://ua.odfoundation.eu/a/6740,zvit-zabezpechennya-prav-vnutrishno-peremishchenih-osib-v-ukrayini>. (дата звернення 06.02.2019). **3. Звіт** за результатами громадського моніторингу доступу тимчасових переселенців до освіти. К. : Міжнародний Фонд «Відродження», 2015. 14 с. **4. Дем'яненко М.** Внутрішньо переміщені особи України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. № 3. С. 34–43. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr3.pdf>. (дата звернення 05.02.2019). **5. Експрес** оцінка психологічного становища дітей в Донецькій області. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua.] (дата звернення 10.02.2019). **6. Закон** «Про забезпечення прав» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення 09.02.2019). **7. Методичні** рекомендації щодо організації в закладі освіти психологічного та соціально-педагогічного супроводу дітей, які пережили втрату батьків внаслідок військових дій / Авт.-упоряд. Т. В. Войцях. Черкаси : ЧОПОПП, 2014. 182 с. **8. Психосоціальна** допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з

дітьми зі сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Л. А. Мельник та ін.; за ред. Л. С. Волинець. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с. **9. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панок, І. М. Трубавіної. – К. : Агентство «Україна». 2015. 176 с.**

Reference

- 1. Vid viiny na Donbasi postrazhdaly 580 tysiach ditei** [From the war on the Donbass, 580,000 children were injured]. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vid-vijny-na-donbasi-postrazhdaly-580-tysyach-ditej>. (data zvernennia 10.02.2019). [in Ukrainian].
- 2. Zabezpechennia prav vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini: zvit** [Ensuring the rights of internally displaced persons in Ukraine: report]. URL: <http://ua.odfoundation.eu/a/6740,zvit-zabezpechennya-prav-vnutrishno-peremishchenih-osib-v-ukrayini>. (data zvernennia 06.02.2019). [in Ukrainian].
- 3. Zvit za rezultatamy hromadskoho monitorynhu dostupu tymchasovykh pereselentsiv do osvity.** [Report on the results of public monitoring of the access of temporary migrants to education] (2015). Kyiv: Mizhnarodnyi Fond «Vidrodzhennia». [in Ukrainian].
- 4. Dem'ianenko, M.** (2018). Vnutrishno peremishcheni osoby Ukrainy: aktualni problemy ta shliakhy yikh rozv'iazannia [Internally displaced persons of Ukraine: actual problems and ways of their solution]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*, № 3, 34–43. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr3.pdf>. (data zvernennia 05.02.2019). [in Ukrainian].
- 5. Ekspres otsinka psykholohichnoho stanovyshcha ditei v Donetskii oblasti** [Express assessment of the psychological situation of children in the Donetsk region]. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua. (data zvernennia 10.02.2019). [in Ukrainian].
- 6. Zakon «Pro zabezpechennia prav»** [Law on Securing Rights]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (data zvernennia 09.02.2019). [in Ukrainian].
- 7. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii v zakladi osvity psykholohichnoho ta sotsialno-pedahohichnoho suprovodu ditei, yaki perezhlyli vtratu batkiv vnaslidok viiskovykh dii** [Methodical recommendations on the organization of psychological and socio-pedagogical support for children who have experienced the loss of parents as a result of hostilities in an institution of education] (2014). / Avt.-uporiad. T. V. Voitsiakh. Cherkasy: ChOIPOPP. [in Ukrainian].
- 8. Psykhosotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym ditiam, yikhnim batkam ta sim'iam z ditmy zi skhodu Ukrainy** [Psychosocial help for internally displaced children, their parents and families with children from the Ukrainian gulf]: posib. dlia praktykiv sotsialnoi sfery (2015). / L. A. Melnyk ta in.; za red. L. S. Volynets. Kyiv : TOV «Vydavnychiy dim «Kalyta». [in Ukrainian].
- 9. Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna dopomoha sim'iam z ditmy v period**

viiskovoho konfliktu [Social-pedagogical and psychological assistance to families with children during a military conflict] (2015).: navch.-metod. posibnyk / za red. K. B. Levchenko, V. H. Panok, I. M. Trubavinoi. Kyiv: Ahentstvo «Ukraina». [in Ukrainian].

Караман О. Л., Юрків Я. І. Соціальні характеристики дітей і молоді-жертв гібридної війни на сході України

У статті розкриваються соціальні проблеми і характеристики дітей і молоді, що стали жертвами гібридної війни на сході України, зокрема тих, хто має статус внутрішньо переміщених осіб та (або) осіб з тимчасово окупованої території. Було встановлено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Аналіз правової і статистичної літератури та результати моніторингових досліджень дозволили нам виділити дві групи труднощів внутрішньо переміщених осіб, у тому числі дітей і молоді, спричинених соціальними проблемами в нових умовах життєдіяльності: 1) складний процес адаптації та інтеграції в новий соціум, що спричиняє такі явища, як підвищена конфліктність у соціальному середовищі, агресивна поведінка, криза довіри, нервово-психічні порушення тощо; 2) незадоволеність потреб на всіх рівнях (фізіологічному, безпеки, соціальної причетності, поваги, самоактуалізації і самореалізації), що також призводить до психологічних проблем та психічних розладів у членів сімей ВПО та їх дітей.

Ключові слова: діти, молодь, ВПО, жертва гібридної війни, адаптація, інтеграція.

Караман Е. Л., Юрків Я. И. Социальные характеристики детей и молодежи-жертв гибридной войны на востоке Украины

В статье раскрываются социальные проблемы и характеристики детей и молодежи, которые стали жертвами гибридной войны на востоке Украины, в частности тех, кто имеет статус внутренне перемещенных лиц и (или) лиц с временно оккупированной территории. Было выявлено, что внутренне перемещенным лицом является гражданин Украины, который постоянно проживает в Украине, которого заставили или он самостоятельно покинул место своего проживания в результате или во избежание негативных последствий вооруженного конфликта, временной оккупации, повсеместных проявлений насилия, массовых нарушений прав человека и чрезвычайных ситуаций природного или техногенного характера. Анализ правовой и статистической литературы и результаты мониторинговых исследований позволили нам выделить две группы проблем внутренне перемещенных лиц, в том числе детей и молодежи,

вызванных социальными проблемами в новых условиях жизнедеятельности: 1) сложный процесс адаптации и интеграции в новый социум, что вызывает такие явления, как повышенную конфликтность в социальной среде, агрессивное поведение, кризис доверия, нервно-психические нарушения и др.; 2) неудовлетворенность потребностей на всех уровнях (физиологическом, безопасности, социальной причастности, уважения, самоактуализации и самореализации), что также приводит к психологическим проблемам и психическим расстройствам у членов семей ВПО и их детей.

Ключевые слова: дети, молодежь, ВПО, жертва гибридной войны, адаптация, интеграция.

Karaman O., Yurkiv Ya. Social Characteristics of Children and Youth Victims of the Hybrid War in Eastern Ukraine

The article reveals the social problems and characteristics of children and young people who became victims of the hybrid war in eastern Ukraine, in particular those who have the status of internally displaced persons and (or) persons from the temporarily occupied territory, we have established that an internally displaced person is a citizen of Ukraine, who permanently resides in Ukraine, who has been forced or who has left his place of residence independently as a result or in order to avoid the negative consequences of an armed conflict, temporary occupation, widespread manifestations of violence, mass x violations of human rights and emergencies of a natural or man-made nature. The analysis of legal and statistical literature and the results of monitoring studies allowed us to identify two groups of difficulties for internally displaced persons, including children and young people, caused by social problems in the new conditions of life: 1) a complex process of adaptation and integration into a new social environment that causes such phenomena, such as increased conflict in the social environment, aggressive behavior, crisis of confidence, neuropsychiatric disorders, etc.; 2) dissatisfaction with needs at all levels (physiological, safety, social involvement, respect, self-actualization and self-actualization), which also leads to psychological problems and mental disorders among HPE family members and their children.

Key words: children, youth, HBO, victim of hybrid war, adaptation, integration.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.